

Prof. dr hab. Maria Juda
Instytut Informacji Naukowej
i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Długosz – Pysz pt. *Zachowania informacyjne użytkowników spuścizn archiwalnych*. Kraków 2015, 225 s. napisanej pod kierunkiem dra hab. Remigiusza Sapy.

Nowe technologie informacyjne i ich globalny zasięg odcisnęły wyraźne piętno także w obszarze nauk humanistycznych, co zaowocowało nie tylko wykorzystaniem różnego rodzaju narzędzi cyfrowych w szeregu postępowaniach badawczych, ale doprowadziło również do wykreowania, uznawanej także za paradygmat badawczy, humanistyki cyfrowej. Nowe propozycje metodologiczne, szczególnie w obszarze nauk historycznych – jak słusznie zauważyła Autorka recenzowanego studium – idą jeszcze dalej, formułują bowiem obszar badawczy określany mianem „cyfrowej historiografii”, który łączy zagadnienia odnoszące się do historiografii, archiwistyki oraz technologii informatycznych i informacyjnych.

Postęp badawczy w tym obszarze – jak się wydaje – nie może być w pełni rozpoznany bez spojrzenia na problemy digitalizacji i udostępniania w przestrzeni wirtualnej zasobów przechowywanych w archiwach i bibliotekach z punktu widzenia informatologiczno-bibliologicznego. Wynika to nie tylko z faktu, że w polskiej rzeczywistości bibliologia i informatologia wpisane są w obszar nauk humanistycznych czy z uwagi na genezę bibliologii, która od swego zarania uznawana była za naukę historyczną, ale przede wszystkim z uwagi na wymierne korzyści badawcze, jakie taka postawa może przynieść, a dowodzi tego recenzowana rozprawa. Dobrze się zatem stało, że mgr Agnieszka Długosz–Pysz podjęła się rozpoznania zachowań informacyjnych użytkowników spuścizn archiwalnych, ponieważ problem ten w polskich badaniach nie był dotychczas przedmiotem pogłębionej refleksji badawczej, a istniejąca literatura przedmiotu nie wyczerpuje wszystkich problemów i dotyczy wybranych aspektów badanego zjawiska, zwłaszcza gdy idzie o jego wymiar empiryczny.

Pani mgr Agnieszka Długosz–Pysz podjęła się zadania „scharakteryzowania i zinterpretowania z perspektywy informatologii kwerendy archiwalnej w spuściznach, badaniem objęto zachowania, które towarzyszą procesowi poszukiwania informacji w tego typu zespołach” (s. 7). Lektura studium pozwala na stwierdzenie, że Doktorantka zamierzony

cel osiągnęła. Stosując badania empiryczne, przedstawiła bowiem w szerokim zakresie zachowania informacyjne użytkowników spuścizn archiwalnych, a wykorzystanie do tego celu modelu zaproponowanego przez Nataly Godbold doprowadziło do pozytywnych rezultatów.

Obserwacji poddani zostali użytkownicy zasobów archiwalnych oraz ich zachowania informacyjne w ich wymiarze teoretycznym i modeli informatologicznych zaproponowanych przez polskich i obcych badaczy. Ich wybór wydaje się być uzasadniony, podobnie jak i zastosowane metody badawcze.

Konstrukcja pracy jest logiczna, przejrzysta i pozwala Autorce wydobyć najważniejsze zagadnienia. Uwidaczniają się w niej dwie wyraźnie zarysowane części. Pierwsza (cztery początkowe rozdziały) ma wymiar teoretyczny, druga (piąty rozdział) jest efektem badań empirycznych. Całości dopełnia wstęp, wnioski, bibliografia, spis ilustracji, indeks nazwisk oraz trzy aneksy, w tym niezwykle istotny dla oceny badań – scenariusz wywiadu: wykaz pytań zasadniczych i pomocniczych, kierowanych do respondentów.

Rozprawę otwiera rozdział *Spuścizny archiwalne*, w którym wyjaśniono zasadnicze dla pracy pojęcia „spuścizna archiwalna” i „zachowania informacyjne”. Doktorantka wykazując się znajomością źródeł i literatury przedmiotu wskazała na problemy związane z gromadzeniem, opracowaniem i przechowywaniem tego rodzaju materiałów archiwalnych. Wskazała na konieczność zastosowania obiektywnych i profesjonalnych kryteriów oceny i selekcji materiału źródłowego, zachowania integralności zbiorów i schematu układu nadanego spuściznie przez jej twórcę. Zwróciła też uwagę na różnice w zasadach opracowania spuścizn przechowywanych w archiwach i bibliotekach, co z punktu widzenia analizy zachowań informacyjnych ich użytkowników ma istotne znaczenie. Przedstawiła również opinie badaczy co do większej lub mniejszej przydatności dla użytkownika w różny sposób opracowywanych źródeł informacji w archiwach i bibliotekach.

W kontekście prowadzonych badań istotnego znaczenia nabrało skierowanie uwagi na problemy związane z udostępnianiem spuścizn archiwalnych. Doktorantka słusznie podkreśla konieczność zachowania przez instytucje je przechowywujące ostrożności by nie naruszać dóbr osobistych oraz prywatności ich twórców oraz wskazuje na konieczność prawnego uregulowania tych kwestii. Kieruje ponadto uwagę na system informacji archiwalnej wskazując na będące do dyspozycji jej użytkowników narzędzia. Podejmuje też ostrożne próby oceny ich sprawności informacyjnej, zwracając przy tym uwagę na zalety, niedociągnięcia i braki. Podkreśla złożoność tego systemu, a taka jego cecha zazwyczaj nie

sprzyja użytkownikowi poszukującemu stosownej informacji. Przytacza również modele organizacji dostępu do zasobu archiwalnego zaproponowane przez Paula Conwaya.

Należy podkreślić, że analiza zjawisk związanych z ogólną charakterystyką spuścizn archiwalnych została przeprowadzona poprawnie i kompetentnie. Dla pełniejszego zobrazowania problemów warto byłoby jeszcze sięgnąć do prac poświęconych naukom pomocniczym historii, do których archiwistyka, mimo podejmowanych prób usamodzielnienia, jest zaliczana. (zob.: J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*. Warszawa 2001; I. Ihnatowicz, *Nauki pomocnicze historii XIX i XX wieku*. Warszawa 1990).

W drugiej części pracy mgr Agnieszka Długosz-Pysz obserwacji badawczej poddała użytkowników materiałów archiwalnych i spuścizn. Skupiła uwagę na zagadnieniach odnoszących się do typologii rzeczywistych i potencjalnych użytkowników spuścizn archiwalnych. Prezentując i poddając analizie propozycje „segmentacji” korzystających z tego rodzaju źródeł autorstwa polskich i obcych badaczy podkreśla kryteria, które brali pod uwagę budując swoje schematy klasyfikacyjne. Tego rodzaju działania doprowadziły ją do scharakteryzowania – wydaje się, że właściwych – kryteriów doboru użytkowników w swoim postępowaniu badawczym, a są nimi: źródła motywacji do podjęcia poszukiwań; cele, jakim odnaleziona informacja ma służyć; wartość, jaką prezentuje dla użytkownika; doświadczenie użytkowników w zakresie korzystania z informacji archiwalnej (s. 46).

Doktorantka zamieściła również w tym miejscu swojej dysertacji „stan badań nad zachowaniami informacyjnymi użytkowników archiwów i spuścizn” (s. 46-74), którego brak dał o sobie znać przy lekturze wstępu, ale należy przyznać, że został z naddatkiem uzupełniony. Skonstruowanie go zgodnie z powszechnie przyjętymi zasadami pozwoliło Autorce na wskazanie istotnych problemów podejmowanych w dotychczasowych badaniach, autorów najważniejszych prac dla badanego obszaru, przyjęte przez nich metody badawcze i wynikające z nich wnioski. Pokazuje również niedostatek tego rodzaju badań na gruncie polskim, a także luki, które mogą wypełnić prace głębiej osadzone w problematyce informatologicznej. Jest to znakomite wprowadzenie do dalszej analizy badanych zjawisk.

W kolejnym rozdziale mgr Agnieszka Długosz-Pysz koncentruje uwagę na zachowaniach informacyjnych jako przedmiocie zainteresowania informatologii. Przybliży i poddaje analizie te koncepcje i teorie informatologiczne, które – jej zdaniem – są istotne z punktu widzenia prowadzonych przez nią badań nad użytkownikami spuścizn archiwalnych. Poruszając się w tym swoistym „gąszczu” różnych, wynikających z odmiennych podejść do badań nad zachowaniami informacyjnymi i stosowania różnych metod, modeli udanie czyni porównania jednych wobec drugih i wskazuje na te ich elementy, które mogą być adekwatne

dla realizacji własnego zadania badawczego. Nie było to zadanie łatwe, ale Autorka poradziła sobie z nim w należyтым stopniu. Zdecydowała się – wydaje się, że właściwie – na wykorzystanie „podejścia holistycznego, uwzględniającego różne formy zachowań informacyjnych oraz ich uwarunkowania i konteksty, a nie tylko działania związane z pozyskiwaniem informacji” (s. 103).

W obszarze zainteresowań Doktorantki w tej części rozprawy znalazły się również kwestie odnoszące się do kompetencji i barier informacyjnych traktowanych „jako czynniki warunkujące zachowania informacyjne” (s. 103-108). Przytaczając typologie barier zaproponowane przez różnych rodzimych i obcych autorów zwróciła uwagę, że daleko jeszcze do rozpoznania tego zjawiska w środowisku archiwalnym, stąd też dostrzega potrzebę kształcenia w zakresie kompetencji informacyjnych, które mogłoby być oparte na zaadaptowanej dla potrzeb użytkowników archiwów koncepcji autorstwa Michaela B. Eisenberga i Boba Berkowitza – *Big6 Skills*.

Rozważania i analizy, jakie prowadziła Autorka w poprzednich rozdziałach, a zwłaszcza w pierwszym i drugim, zostały twórczo wykorzystane w czwartej części pracy, w której podjęła się adaptacji „modelu zachowań informacyjnych Natalyi Godbold do badań użytkowników spuścizn archiwalnych”. Wskazane przez nią powody, dla których wybrała właśnie ten model uzasadniają ten wybór. Niewątpliwie kluczową kwestią dla badanego problemu są strategie przezwycięzania luki informacyjnej. Ponadto nie bez znaczenia jest fakt, że w/w model prezentuje obraz człowieka aktywnego, angażującego się w różne formy zachowań informacyjnych. Właściwym zabiegiem było poddanie analizie „sytuacji użytkownika spuścizn archiwalnych w kategoriach modelu N. Godbold”, którą przeprowadziła odwołując się do ustaleń z zakresu metodologii historii i podkreślając charakter i znaczenie wiedzy źródłowej i pozaźródłowej. Mgr Agnieszka Długosz-Pysz zasygnalizowała też, że źródła powinny być poddane analizie formalnej i treściowej (s. 120), ale zabrakło odwołania się do nauk pomocniczych historii, które mają przecież za zadanie krytycznie przygotować źródło do dalszej analizy. Są one bowiem związane z etapem heurezy historycznej, czyli ze zbieraniem, opracowywaniem i systematyzowaniem źródeł, ale zawsze z zamiarem ich krytycznej obróbki. Umożliwiają też przeprowadzenie działań krytycznych w stosunku do źródła by ocenić autentyczność jego informacji, tak aby w dalszej kolejności informacje te pozwoliły poznać przeszłość (zob. w/w prace J. Szymańskiego i I. Ihnatowicza).

Podjęte działania umożliwiły Doktorantce przedstawienie koncepcji i założeń „badań zachowań informacyjnych użytkowników spuścizn archiwalnych”, które mają doprowadzić do „opisu i analizy różnych aspektów zachowań informacyjnych użytkownika prowadzącego

kwerendę w spuściznach archiwalnych” (s. 124). Dokonane modyfikacje przyjętego do badań modelu zachowań informacyjnych N. Godbold wydają się być zasadne. Pozwoliły bowiem Autorce – jak pokazuje kolejna część studium – uzyskać zakładane efekty. W tego rodzaju postępowaniu należy wykazać dużą ostrożność, mamy tu bowiem do czynienia z tzw. źródłem wytworzonym lub wywołanym przez sam podmiot badający. Trzeba przyznać, że Doktorantce udało się ją zachować.

W ostatnim, piątym rozdziale rozprawy *Zachowania i kompetencje użytkowników spuścizn archiwalnych – badania empiryczne i ich wyniki* Autorka spożytkowała swoje doświadczenia badawcze uwidocznione w poprzedzających go częściach. Określiła cel, zakres i zasięg badań, słusznie przyjmując możliwie szeroką gamę zachowań informacyjnych. Zastosowane metody i techniki badawcze wydają się być adekwatne dla prowadzonego zadania badawczego. W miarę reprezentatywny jest też dobór respondentów. Opracowany przez Doktorantkę scenariusz wywiadu pozwolił na uchwycenie zmiennych kształtujących zachowania informacyjne korzystających ze spuścizn archiwalnych, a także ich działań na rzecz pozyskania informacji oraz radzenia sobie z luką informacyjną. Podjęła też próbę określenia zmian w strukturze wiedzy respondentów.

Mgr Agnieszka Długosz-Pysz sprawnie porusza się w obszarze właściwym dla informatologii, ale gdy idzie o nauki historyczne można w niektórych momentach zaobserwować brak precyzji w wyjaśnianiu i interpretowaniu źródła, które wytworzyła. Niewątpliwie pozytywne efekty przyniosłoby poszerzenie literatury odnoszącej się do źródłoznawstwa i innych nauk pomocniczych historii, także bibliologii i innych dyscyplin pokrewnych.

Tekst pracy jest przejrzysty i w zasadzie, poza nielicznymi literówkami i powtórzeniami, wolny od potknięć i niezręczności.

Doktorantka wykazała się znajomością i umiejętnością wykorzystywania metod właściwych dla tego rodzaju badań. Recenzowana praca pokazała, że mgr Agnieszka Długosz-Pysz potrafi krytycznie wykorzystać literaturę przedmiotu (bibliografia liczy 238 pozycji), przeprowadzić selekcję informacji i wybrać tę, która dla rozwiązania problemu jest najważniejsza. Potrafi również konfrontować ustalenia różnych autorów. Wykazała się odwagą w proponowaniu własnych rozwiązań (schematów), które oparte są na solidnej analizie badanego zjawiska.

Rozprawa doktorska mgr Agnieszki Długosz-Pysz dobrze prezentuje problem zachowań informacyjnych użytkowników spuścizn archiwalnych, wypełnia lukę w dotychczasowych badaniach w tym zakresie i w moim przekonaniu spełnia wymagania stawiane

przed pracami doktorskimi. Studium wskazuje, że jego Autorka jest dobrze przygotowanym badaczem, który poradzi sobie nawet z bardzo trudnym zadaniem badawczym, że nie są jej obce arkana warsztatu bibliologa i informatologa. Z uwagi na wagę podjętego problemu i uzyskane rezultaty badawcze praca winna ujrzeć światło dzienne w postaci drukowanej.

W związku z tym przedstawiam Radzie Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego wniosek o dopuszczenie mgr Agnieszki Długosz-Pysz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Lublin, 20 sierpnia 2015 r.

